

*Максим Андрійович Мельник,
аспірант відділу міжнародного права
та права Європейського Союзу
Інституту держави і права
імені В. М. Корецького НАН України
ORCID: 0009-0001-8962-8413*

ГЕНЕЗА, ПРАКТИКА І ПЕРСПЕКТИВИ ЗАСТОСУВАННЯ СУДОВИХ ЮРИСДИКЦІЙНИХ ЗАБОРОН І ЗЛОВЖИВАННЯ НИМИ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

Актуальність дослідження. Поляризація світового правопорядку зумовлює необхідність окремим правовим системам розробляти механізми примусового відокремлення та розмежування судових юрисдикцій. У цьому контексті судові заборони постають як ефективний інструмент правового розмежування, застосування якого набуває дедалі більшої інтенсивності. Зростання кількості конфліктів юрисдикційного характеру, спричинених як політичними, так і економічними чинниками, підкреслює важливість вивчення цього механізму та його правових наслідків.

Судові заборони як порівняно новий правовий інструмент потребують ґрунтовного аналізу та систематизації, що дасть змогу не лише оцінити їхню ефективність у сучасних умовах, а й спрогнозувати потенційні ризики та наслідки їхнього використання в різних контекстах. Дослідження цієї теми є особливо актуальним у світлі трансформації міжнародно-правових відносин, що супроводжується пошуком нових способів врегулювання міжюрисдикційних спорів і забезпечення правової визначеності.

Постановка проблеми. Інститут судових юрисдикційних заборон виник у системі загального права як переважно приватноправовий механізм, що використовувався для обмеження або заборони розгляду певних справ у конкретних юрисдикціях. Проте сучасна динаміка світового правопорядку, що характеризується поляризацією правових систем і зростанням юрисдикційних конфліктів, спричинила перехід цього інструменту до інших правових систем. Унаслідок цього судові заборони дедалі частіше застосовуються не лише для вирішення приватноправових спорів, а й як засіб розмежування судових юрисдикцій у міждержавних, економічних і політичних контекстах, та навіть і подекуди, як у державі-агресорі, – для зловживання.

В українському правовому полі цей інструмент поки що не застосовується, а отже, його доктринальне опрацювання й практичне використання залишаються недостатньо дослідженими. Відсутність наукового аналізу цього явища створює прогалину в юридичній доктрині, що ускладнює оцінку можливості його імплементації в українську правову систему та передбачення наслідків такого запровадження.

Отже, необхідно здійснити комплексне дослідження цього інституту, включаючи аналіз його історичного виникнення, первинної форми та процесу абсорбції в різні правові системи. Окремої уваги потребує оцінка практики його застосування в сучасних міжнародно-правових відносинах, що дасть змогу сформулювати науково обґрунтовані висновки щодо перспектив його використання в Україні.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є аналіз інституту судових юрисдикційних заборон, його історичного розвитку, первинного функціонального призначення в системі загального права та подальшого поширення в інші правові системи. Особлива увага приділяється сучасній практиці застосування цього механізму в умовах глобальної поляризації світового правопорядку та його ролі у примусовому розмежуванні правових юрисдикцій.

Дослідження передбачає вивчення процесу трансформації цього інституту, факторів, що зумовили його активне використання в міжнародному праві, а також аналіз практичних прикладів його

застосування. Оскільки в українському правовому полі цей інструмент поки що не використовується, важливо оцінити можливість його впровадження та визначити потенційні правові наслідки. Очікувані результати дослідження сприятимуть розширенню наукового обігу цього інституту в Україні та формуванню правових підходів до його можливого застосування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження інституту судових юрисдикційних заборон (англ. *anti-suit injunctions*) у контексті міжнародного комерційного судочинства ґрунтується переважно на працях англійських науковців і судових прецедентах, що відображає історичну роль Великої Британії у формуванні сучасних принципів транснаціональної юрисдикції. Адріан Бріггз аналізував еволюцію антисудових заборон у англійській правовій системі, акцентуючи на їх функції як інструменту захисту арбітражних угод. Тревор Гартлі у праці *International Commercial Litigation* розкривав теоретичні підстави юрисдикційних конфліктів, зокрема концепцію «forum shopping», і роль судових заборон у запобіганні зловживанням процесуальними правами. Томас Рафаель у виданні «*The Anti-Suit Injunction*» пропонував комплексний погляд на практичні аспекти видачі таких заборон, включаючи їх взаємодію з принципом міжнародної ввічливості.

Водночас українська наукова література поки що не містить спеціалізованих досліджень щодо судових юрисдикційних заборон, що зумовлює необхідність опори на праці іноземних експертів. Окрім згаданих авторів, значний внесок у теорію зробили такі англійські дослідники, як Л. Коллінз, Р. Фентімен та Д. Джозеф. Відсутність українських аналітичних робіт у цій галузі підкреслює актуальність подальших досліджень для інтеграції національної правової системи у глобальний контекст.

Виклад основного матеріалу (основні результати дослідження). У сучасному глобалізованому комерційному та правовому режимі юридичні спори часто виходять за межі національних кордонів, створюючи унікальні виклики для сторін, які намагаються їх вирішити, а також для законодавців та урядів, які встановлюють правила вирішення таких спорів. Судові юрисдикційні заборони є одним із доступних правових інструментів, які регулярно застосовуються до цієї категорії спорів і привертають значну увагу усіх учасників правотворчого та правозастовного процесів [3].

За своєю суттю, судова юрисдикційна заборона – це ухвала суду, яка забороняє фізичній або юридичній особі ініціювати або продовжувати судовий уже ініційований процес (судовий чи арбітражний) щодо конкретних правовідносин в іноземній юрисдикції [1]. Це означає, що якщо одна сторона бере участь у судовому процесі проти іншої сторони в одній країні, порушуючи арбітражну угоду або угоду про юрисдикцію, остання сторона може звернутися за судовою заборonoю, щоб перешкодити першій стороні вести паралельний судовий процес в іншій юрисдикції.

Обґрунтуванням таких судових заборон є збереження цілісності судового розгляду, запобігання пошуку зручного суду (т. зв. *forum shopping*) і дотримання домовленостей між сторонами щодо вибору суду [2; 7]. Останнім часом спостерігається помітне зростання використання судових юрисдикційних заборон, особливо у справах, що містять міжнародний елемент.

Таке зростання можна пояснити різними факторами, включаючи підвищення складності транскордонних спорів, поляризацію політичних конфліктів між різними державами і правопорядками та широке застосування санкцій. Практичний ефект від отримання судової юрисдикційної заборони є доволі суттєвим. Забезпечивши таким чином заборону на пред'явлення позову, сторони можуть уникнути невизначеності, пов'язаної з паралельними провадженнями в декількох юрисдикціях, а також уникнути розгляду їхнього спору в юрисдикції, яка, як вважається, має упереджене ставлення до них безпосередньо [1]. Судові заборони також можуть забезпечити виконання арбітражних угод та угод про юрисдикцію, гарантуючи, що спори вирішуватимуться відповідно до погоджених у договорі умов.

Історія судових заборон у Англії та Уельсі сягає корінням еволюції Суду Канцелярії (*Court of Chancery*) і здійснення ним юрисдикції справедливого судочинства [1]. Спочатку, виходячи з концепції «загальної судової заборони» (*common injunction*), Суд Канцелярії використовував свої повноваження для того, щоб утримати сторони в судовому процесі від подання позовів до інших судів загального права [3]. Коли спори почали виходити за межі національних кордонів, перед Судом постало питання про те, чи може він перешкоджати сторонам у судовому процесі в іноземних юрисдикціях. Питання було вирішене позитивно.

Сучасні принципи, що регулюють видачу судових юрисдикційних заборон у англійському праві, були сформульовані у знаковому рішенні у справі *Société Nationale Industrielle Aérospatiale v Lee Kui Jak* [4]. Згідно з англійським правом суд може заборонити відповідачу здійснювати провадження в іноземному суді, якщо це необхідно в інтересах правосуддя. Хоча підстави для таких заборон виходять за межі простого можливого утиску сторони в іноземному суді, сторона, яка звертається за судовим захистом, як правило, повинна продемонструвати, що розгляд справи в іноземному суді буде щодо неї упередженим або навіть репресивним.

При вирішенні питання про видачу судової заборони суд зважає різні фактори, включаючи те, чи є Англія початковим місцем розгляду спору і чи не буде видача такої заборони порушувати принципи міжнародної ввічливості та взаємності [2]. Рішення про надання або відмову в наданні судової заборони пов'язане з дискреційними повноваженнями судді, що надає певну гнучкість судовим інституціям для врахування особливостей кожної конкретної справи.

Що ж до інших юрисдикцій, які застосовують, а часто й зловживають судовими юрисдикційними заборонами, використовуючи їх для тиску на іноземний бізнес і вчинення перешкод для реалізації міжнародних інструментів правосуддя, то історія застосування забезпечувальних заходів, наприклад у державі-агресорі, є порівняно недавньою. Вона почалася із прийняття Федерального закону № 171-ФЗ від 8 червня 2020 року. Цим законом було внесено зміни до Арбітражного процесуального кодексу держави-агресора, зокрема до статей 248.1 і 248.2 (далі – ст. 248). Запропоновані зміни були спрямовані на надання виключної юрисдикції російським судам у справах за участю суб'єктів, до яких застосовано санкції в іноземних юрисдикціях.

При прийнятті таких нормативних правил стверджувалося, що у випадку, коли санкції спрямовані на юридичну особу, це за своєю суттю передбачає потенційну упередженість і несправедливе ставлення до цієї особи за кордоном. При цьому окремого доведення згаданої несприятливості та упередженості не вимагалось – достатньо самого факту накладення санкцій.

Отже, виходячи з цієї логіки, для захисту прав таких суб'єктів, спори щодо них повинні вирішуватися виключно судами держави-агресора, незважаючи на будь-які арбітражні або юрисдикційні угоди між сторонами. Стаття 248 також дозволяє стороні в державі-агресорі отримувати відповідні судові юрисдикційні накази, що забороняють відкриття або продовження провадження в іноземних юрисдикціях проти такої сторони, у тому числі в арбітражних судах і трибуналах. Це схоже на концепцію судових заборон в англійському праві, описану вище. Наступна справа ілюструє, як режими судових юрисдикційних заборон у двох юрисдикціях можуть зіткнутися і призвести до конкуруючих результатів, що потребуватиме від сторін спору стратегічного вибору для захисту своєї правової позиції. Ця справа ілюструє неправомірне використання інституту судових юрисдикційних заборон в інтересах національного бізнесу держави-агресора.

Однією з останніх справ, пов'язаних із застосуванням судових заборон у Англії та Уельсі, а також із гострим зловживанням нею інститутом судових юрисдикційних заборон, є справа *UniCredit Bank GmbH проти LLC «RusChemAlliance»* [5]. Компанія держави-агресора *RusChemAlliance (RCA)* найняла підрядника для будівництва газопереробних заводів. RCA мала сплатити підряднику близько 10 мільярдів євро, з яких 2 мільярди євро – авансовий платіж.

UniCredit, німецький банк випустив облігації на загальну суму 420 млн євро для гарантування контракту та повернення авансових платежів (як і кілька інших німецьких банків, включаючи *Deutsche Bank AG*, *Landesbank Baden-Württemberg*, *Bayerische Landesbank*, *Commerzbank AG*).

Облігації регулювалися англійським правом, і будь-які спори, пов'язані з ними, мали вирішуватися в режимі міжнародного комерційного арбітражу, а саме в арбітражі Міжнародної торгової палати (ICC) в Парижі. Через санкції ЄС, запроваджені у зв'язку з вторгненням держави-агресора в Україну, підрядник не зміг ані виконати контракт, ані повернути авансові платежі [5]. RCA подала позов проти *UniCredit* у російських судах на 448 млн євро за облігаціями, посилаючись на ст. 248 Арбітражного процесуального кодексу і нехтуючи арбітражною угодою, яка передбачала арбітраж ICC у Парижі.

UniCredit розпочав провадження в англійських судах, заявляючи про порушення арбітражної угоди та вимагаючи видання судової юрисдикційної заборони на пред'явлений позов у РФ для зупинення російських судових процесів. Після суперечливих рішень англійських судів нижчих інстанцій Верховний суд Великої Британії підтримав судову заборону, винесену на підтримку ар-

бітразної угоди ICC зі штаб-квартирою в Парижі, яка забороняє RCA продовжувати судовий розгляд у державі-агресорі проти UniCredit Bank. Цей спір, до речі, став першим випадком, коли англійський суд підтвердив свою юрисдикцію щодо забезпечення позову на виконання арбітражної угоди, в якій зазначено іноземне (не британське) місцезнаходження арбітражного суду.

Водночас після винесення Верховним судом Великої Британії остаточного згаданого рішення у квітні 2024 року, російський суд все ж відновив розгляд справи і в травні 2024 року видав наказ про арешт на користь RCA активів ЮніКредит Банку в державі-агресорі на загальну суму близько 462 мільйонів євро. У червні 2024 року російський суд задовольнив позов RCA по суті та зобов'язав UniCredit Bank виплатити RCA 448 мільйонів євро. Отже, позиція ЮніКредит Банку залишається нестабільною, оскільки його російські активи залишаються під загрозою, і він все ще змушений приділяти ресурси та увагу судовим процесам у державі-агресорі, які RCA розпочала всупереч арбітражній угоді та продовжує всупереч судовій забороні англійського суду на пред'явлення позовів.

В інших випадках, коли іноземні сторони розпочинали арбітражні провадження в інших юрисдикціях з метою отримання грошового відшкодування від російських сторін, суди держави-агресора на прохання своїх сторін також накладали свої судові заборони, включаючи високі штрафи, які зазвичай визначаються у сумі грошового відшкодування, що вимагається іноземними сторонами за кордоном.

Український бізнес також страждає від такої самої практики, що застосовується російськими сторонами. Хоча дуже мало ймовірно, що будь-які рішення по суті або судові заборони, винесені судами держави-агресора відповідно до ст. 248, можуть бути виконані за її межами, стягнення все ж таки може бути застосоване до активів іноземних осіб, які все ще перебувають у державі-агресорі. Існування правового розв'язання такої ситуації, яке могло б допомогти сторонам впоратися з паралельними російськими провадженнями та судовими заборонами за ст. 248, залишається під питанням. Наприклад, ЄС нещодавно намагався вирішити це питання у своєму 14-му пакеті санкцій проти держави-агресора.

24 червня 2024 року Європейська Рада ухвалила Регламент (ЄС) 2024/1745, який накладає заборону на транзакції з компаніями ЄС, для тих юридичних осіб, які отримують будь-які судові заборони, накази, заходи забезпечення позову, судові рішення або інші рішення суду відповідно до ст. 248 у РФ [6]. Ухвалюючи цей захід, Європейська Рада зазначила, що має намір покласти край агресивному використанню ст. 248 сторонами держави-агресора, які обходять існуючі санкції ЄС у судовому порядку. Це, звісно, революційний та інноваційний крок Європейської Ради. Однак він може не мати впливу на ті російські компанії, які вже підпадають під санкції ЄС і на практиці не можуть вести бізнес з компаніями ЄС. Крім того, на більш загальному рівні, доки компанії ЄС продовжуватимуть володіти активами в Росії, ці компанії та їхні активи залишатимуться вразливими і можуть стати об'єктом судових позовів у Росії.

Відповідно нещодавні зусилля ЄС усе ще демонструють межі того, чого можна досягти, коли одна країна із дуже обмеженим міжнародним впливом вирішує ігнорувати встановлений міжнародний правовий порядок. Можливо прогнозувати, що ситуація може змінитися, якщо більше юрисдикцій приєднаються до запропонованого ЄС підходу і створять єдиний фронт для протидії зловживанню ст. 248 сторонами із держави-агресора.

Висновки. Судові юрисдикційні заборони стали ключовим інструментом у транснаціональних спорах, спрямованим на запобігання паралельним процесам і захист домовленостей сторін. Однак їхнє застосування в юрисдикціях із суперечливими правовими системами, як-от у державі-агресорі, породжує конфлікти, де національні інтереси та політичні фактори часто переважають над міжнародними принципами справедливості. Приклад держави-агресора зі ст. 248 Арбітражного процесуального кодексу ілюструє інструменталізацію цього механізму для обходу санкцій і тиску на іноземний бізнес, що підкреслює слабкість міжнародного правового порядку перед односторонніми рішеннями. Хоча ініціативи ЄС спрямовані на протидію таким практикам, їхня ефективність залишається обмеженою без консолідованого підходу країн. Подолання цих викликів потребує глобальної гармонізації правових стандартів і посилення міжнародної співпраці для захисту верховенства права в умовах геополітичної напруженості.

Список використаних джерел

1. Raphael T. The Anti-Suit Injunction (2nd edition). Oxford University Press, 2019.
2. Briggs A. Civil jurisdiction and judgments (7th ed.). Routledge, 2021.
3. Hartley T. C. International commercial litigation: Text, cases and materials (3rd ed.). Cambridge University Press, 2023.
4. Société Nationale Industrielle Aérospatiale v. Lee Kui Jak, 1987. UKPC 12. URL: <https://uniset.ca/other/cs2/1987AC871.html>
5. UniCredit Bank GmbH v. LLC RusChemAlliance, 2024. UKSC 15. URL: <https://supremecourt.uk/cases/uksc-2024-0015>
6. European Council Council Regulation (EU) 2024/1745 on restrictive measures against Russia. 2024, June 24. *Official Journal of the European Union*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2024/1745/oj/eng>
7. Камінська Н. В. Юрисдикційні особливості притягнення до відповідальності за вчинення міжнародних злочинів проти України. *Міжнародно-правові наслідки збройної агресії РФ проти України: збірник наук. праць* / за заг. ред. О. М. Шпакович. Київ, Одеса: Фенікс, 2024. С. 15–24.

References

1. Raphael T. The Anti-Suit Injunction (2nd edition). Oxford University Press, 2019.
2. Briggs A. Civil jurisdiction and judgments (7th ed.). Routledge, 2021.
3. Hartley T. C. International commercial litigation: Text, cases and materials (3rd ed.). Cambridge University Press, 2023.
4. Société Nationale Industrielle Aérospatiale v. Lee Kui Jak, 1987. UKPC 12. URL: <https://uniset.ca/other/cs2/1987AC871.html>
5. UniCredit Bank GmbH v. LLC RusChemAlliance, 2024. UKSC 15. URL: <https://supremecourt.uk/cases/uksc-2024-0015>
6. European Council Council Regulation (EU) 2024/1745 on restrictive measures against Russia. 2024, June 24. *Official Journal of the European Union*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2024/1745/oj/eng>
7. Kaminska N. V. Yurysdyktsiini osoblyvosti prytyahennia do vidpovidalnosti za vchynennia mizhnarodnykh zlochyniv proty Ukrainy. *Mizhnarodno-pravovi naslidky zbroinoi ahresii rf proty Ukrainy: zbirnyk nauk. Prats* / za zah. red. O.M. Shpakovych. Kyiv, Od.: Feniks, 2024. S. 15–24.

Мельник М. А. Генеза, практика і перспективи застосування судових юрисдикційних заборон і зловживання ними: порівняльно-правовий аналіз

У статті здійснено аналіз інституту судових юрисдикційних заборон ('anti-suit injunctions'), його генезису, трансформації та сучасного застосування в умовах поляризації світового правопорядку. Досліджено історичні аспекти виникнення цього інструменту в системі загального права, його первинне використання як приватноправового механізму, а також подальше поширення на інші правові системи. Особливу увагу приділено ролі судових заборон у розмежуванні правових юрисдикцій та аналізу їх практичного застосування в міжнародному контексті, включно з юрисдикціями, які застосовують судові юрисдикційні заборони зі зловживаннями із політичним контекстом. Підкреслено, що в українському правовому полі цей інструмент поки що не використовується, що зумовлює необхідність його доктринального осмислення та введення у науковий обіг для оцінки перспектив його застосування в національній правовій системі.

Ключові слова: світовий правопорядок, міжнародне право, правові юрисдикції, примусове розмежування, загальне право, судова практика, правове регулювання, транснаціональне судочинство, правові системи.

Melnyk M. A. Genesis, practice and prospects of the application and abuse of judicial jurisdictional prohibitions (anti-suit injunctions): a comparative legal analysis

The article explores the legal institute of judicial jurisdictional injunctions, commonly referred to as anti-suit injunctions, tracing their origin, transformation, and current application within the context of increasing polarization of the global legal order. Initially developed within the common law tradition as a predominantly private legal remedy, anti-suit injunctions served to restrain parties from pursuing litigation in foreign jurisdictions where such actions could undermine the interests of justice. Over time, this legal tool has undergone significant evolution, expanding beyond its original scope and entering other legal systems, where it has been adapted to respond to growing challenges of jurisdictional overlap and legal fragmentation.

He study examines the foundational principles and justifications for issuing anti-suit injunctions, including the need to preserve judicial integrity, prevent duplicative litigation, and maintain procedural fairness between parties. It reviews leading jurisprudence from key jurisdictions such as the United Kingdom, the United States, and the

European Union, highlighting both the convergences and divergences in legal approaches. The article also draws attention to how the use of anti-suit injunctions can sometimes reflect broader geopolitical tensions, particularly when states employ them unilaterally in ways that may strain diplomatic or legal cooperation. A key focus of the article is the role of anti-suit injunctions in regulating complex cross-border legal disputes, especially in commercial and investment contexts. These injunctions serve as a mechanism to limit forum shopping and reinforce the primacy of agreed dispute resolution forums, such as arbitration.

Given the absence of such a mechanism in Ukrainian legal practice, the article argues for its doctrinal analysis and integration into legal discourse. The research highlights the necessity of assessing the feasibility and implications of introducing this instrument into the Ukrainian legal system, particularly in light of Ukraine's ongoing legal reforms and its aspiration to harmonize domestic law with international standards. The study aims to contribute to the scholarly understanding of anti-suit injunctions by analyzing their historical development, practical use in various jurisdictions, and potential utility in shaping a coherent national response to cross-border legal conflicts.

Key words: world legal order, international law, legal jurisdictions, compulsory demarcation, common law, case law, legal regulation, transnational justice, legal systems.

DOI: 10.33663/2524-017X-2025-16-409-414